

А. Д. ТОГУЛЕВА

БЕЛАРУСКАЯ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЯ ГРАМАДА ў 1917 — 1918 гг.

З першых дзён Лютаўскай рэвалюцыі беларускі нацыянальны рух набыў незвычайны размах і глыбіню. Распушчаныя летам 1907 г. Беларускае сацыялістычная грамада адрэзалася 25 сакавіка 1917 г. у Мінску, дзе адбылася яе канферэнцыя, якая прыняла рэзалюцыю аб падтрымцы Часовага ўрада і выказалася за працяг вайны. БСГ прэтэндавала на ролю выразніка інтарэсаў беларускага сялянства, але ў той жа час выступала супраць захопу сялянамі памешчыцкіх земляў, прапаноўвала чакаць, пакуль зямельнае пытанне вырашыць «краёвы сейм аўтаномнай Беларусі». У рэзалюцыі па аграрнаму пытанню зазначалася: «У дадзены момант канферэнцыя арганізацый БСГ асуджае неарганізаваныя, анархічныя выступленні на падставе аграрных адносін»¹. БСГ заклікала актыўна рыхтавацца да Усерасійскага ўстаноўчага сходу, «арганізоўвацца на грунце класавай барацьбы за ажыццяўленне праграмы-мінімум БСГ»², праводзіла агітацыю за Расійскую федэратыўную рэспубліку і аўтаномію Беларусі ў ёй. Канферэнцыя выбрала Мінскі камітэт, на які да склікання з'езду былі ўскладзены функцыі кіруючага органа партыі.

Улетку 1917 г. БСГ карысталася найбольшай папулярнасцю ў масах сярод усіх існуючых беларускіх партый і арганізацый. Да гэтага часу яна колькасна вырасла, значна пашырыла свой уплыў на дробнабуржуазную інтэлігенцыю, частку сялянства, асабліва заможных пластоў, чыноўнікаў, салдат. У яе арганізацыі ўваходзілі і рабочыя. Арганізацыі БСГ актыўна дзейнічалі ў Мінску, Петраградзе, Маскве, Бабруйску, Віцебску, Саратаве, Адэсе, Гомелі, Слуцку, а таксама ў многіх павятовых цэнтрах Беларусі, у часцях Заходняга фронту. Восенню БСГ аб'ядноўвала ў сваіх радах каля 10 тыс. чалавек³. Аб прыналежнасці да БСГ тым часам заявіла Беларускае сацыял-дэмакратычная рабочая група, якая дзейнічала ў Вільні. Прадстаўнікі грамады З. Х. Жылуновіч і П. А. Бадунова ўваходзілі ў склад Петраградскага Савета.

Працоўныя масы Беларусі, галоўным чынам сялянства, па меры развіцця рэвалюцыі ў першую чаргу імкнуліся вырашыць свае сацыяльныя праблемы (спыненне вайны, знішчэнне памешчыцкага землеўладання). Але паступова ў масах расце зацікаўленасць і да нацыянальнага пытання. Улічваючы гэта, БСГ ў маі — чэрвені 1917 г. амаль у ва ўсіх гарадах, дзе былі яе арганізацыі, правяла дэманстрацыі, сходы і мітынгі, на якіх паспрабавала выставіць нацыянальныя лозунгі. Па ініцыятыве Грамады 1 чэрвеня адбыўся мітынг рабочых-беларусаў Нарвскага раёна Петраграда. Яго ўдзельнікі патрабавалі ад Часовага ўрада, каб беларускаму народу, як і іншым прыгнечаным народам Расіі, «было дадзена права на сваё культурна-нацыянальнае самавызначэнне на аўтаномна-федэратыўных пачатках у складзе Расійскай дэмакратычнай рэспублікі»⁴. Яны асудзілі контррэвалюцыйную палітыку Часовага ўрада, патрабавалі неадкладнага прыняцця аграрнага закону аб зямлі. На мітынг салдат і афіцэраў Заходняга фронту — урадзэнцаў Беларусі, які праходзіў у Мінску 15 мая 1917 г., былі прыняты рэзалюцыі аб канфіскацыі памешчыцкай зямлі, увядзенні ў школах беларускай мовы, самавызначэнні беларускага народа ў складзе Расійскай федэратыўнай рэспублікі. Удзельнікі мітынгу аднагалосна выказаліся «супраць аддзялення Беларусі ад Расійскай дзяржавы»⁵. Аднак прад'яўляючы гэтыя патрабаванні, БСГ не звязвала іх ажыццяўленне з шырокімі сацыяльна-эканамічнымі пераўтварэннямі рэвалюцыйнага характару. Яна, як і большасць дробнабуржуазных партый, лічыла, што ўсе сацыяльныя праблемы будуць вырашаны Устаноўчым сходам. Такая пазіцыя БСГ выклікала апазіцыю з боку яе левага крыла, звязанага з працоўным ся-

лянствам. У выніку ў Грамадзе, як і ў іншых дробнабуржуазных партыях, паскараўся працэс палітычнай дыферэнцыяцыі, выкрystalізоўваліся левыя групы. Яны сфарміраваліся ў Петраградскай, Віцебскай і Бабруйскай арганізацыях БСГ. Актывізацыя левых сіл прымушала партыю мяняць тактыку, прыстасоўвацца да новых палітычных абставін.

3 гэтай мэтай 4 ліпеня 1917 г. у Петраградзе была склікана канферэнцыя БСГ. Пад уплывам левага крыла, якое абаяралася на рабочых-беларусаў петраградскіх заводаў, салдат і матросаў, канферэнцыя паспрабавала выпрацаваць новую тактыку партыі з улікам развіцця рэвалюцыі і сфармуляваць некаторыя праграмныя патрабаванні. Кіраўніцтва БСГ прадставіла на абмеркаванне праект праграмы-мінімум. Праект, па сутнасці, паўтарыў старыя праграмныя патрабаванні БСГ ў сацыяльна-эканамічнай галіне, прынятыя ў 1906 г.: падзел зямлі паміж сялянамі праз мясцовыя органы самакіравання, прапаганда ідэй сацыялізацыі ўсёй прамысловай вытворчасці, увядзенне 8-часовага працоўнага дня, мінімальнай заробтнай платы і інш. Прычым, як сведчаць матэрыялы канферэнцыі, БСГ зноў адкладвала вырашэнне ўсіх сацыяльных праблем да Устаноўчага сходу. Заява Грамады аб тым, што галоўнай яе мэтай з'яўляецца «ажыццяўленне сацыялістычнага ладу шляхам развіцця класавай барацьбы і сацыяльнай рэвалюцыі»⁶, было хутчэй палітычным лозунгам, разлічаным на прыцягненне на бок партыі шырокіх мас насельніцтва Беларусі. На справе ж БСГ працягвала падтрымліваць буржуазную праграму Часовага ўрада.

Па пытаннях вайны і міру Грамада таксама засталася на старых пазіцыях. «Нягледзячы на цяжкае становішча і нечуваныя пакуты роднай краіны, — зазначалася ў рэзалюцыі канферэнцыі, — БСГ лічыць, што пакуль дэмакратыя краін, якія ваююць, не ачуняла ад згубнага мілітарызму, руская рэвалюцыйная армія павінна цвёрда стаяць на варце сваёй свабоды»⁷.

У нацыянальным пытанні БСГ ставіла задачу дамагацца развіцця нацыянальнай культуры, заканадаўчага прызнання ўжывання беларускай мовы ў школах, а таксама ў дзяржаўных і грамадскіх установах Беларусі.

Разглядаючы пытанне аб дзяржаўным ладзе, Грамада выступала за аўтаномію Беларусі з заканадаўчым органам — Краёвай Радай, выбранай на аснове ўсеагульнага, роўнага, прамога, тайнага і прапарцыянальнага выбарнага права; супраць мытных межаў паміж Беларуссю і іншымі часткамі будучай Расійскай Федэрацыі, за поўнае палітычнае і эканамічнае раўнапраўе ўсіх нацыянальнасцей на тэрыторыі Беларусі.

Канферэнцыя выбрала таксама ЦК партыі (часовы). У яго ўвайшлі: П. Бадунова, З. Жылуновіч, Я. Варонка, К. Душэўскі, Э. Будзька, А. Барысёнак, В. Лузгін, А. Смоліч, У. Ігнатоеўскі, А. Бурбіс, Р. Астроўскі, М. Мялешка і інш.

Рост рэвалюцыйнай барацьбы паскорыў працэс размешвання ў БСГ, перадумовы якога наспелі яшчэ летам 1917 г. З моманту ўзнікнення Грамада ніколі не была аднароднай партыяй. У ёй суіснавалі самыя розныя плыні — ад буржуазна-нацыяналістычнай да рэвалюцыйна-дэмакратычнай, што адбівалася на класавым складзе партыі і з'яўлялася адлюстраваннем няўстойлівасці і хістання дробнай буржуазіі. Ужо ўвосенні 1917 г., у перыяд нарастання рэвалюцыі, ад БСГ адкалолася частка рэвалюцыйна настроеных рабочых-беларусаў Петраграда і матросаў Балтыйскага флоту. Напярэдадні Кастрычніцкай рэвалюцыі яны ўтварылі Беларускаю сацыял-дэмакратычную рабочую партыю (БСДРП). «Дзянішца» (орган Белкамнаца) у гэты час паведаміла, што «з першых дзён рэвалюцыі многія рабочыя Петраграда, уваходзячы ў агульнарасійскія партыі, сталі ствараць свае нацыянальныя арганізацыі. Беларускае сацыял-дэмакраты (прадстаўнікі левага крыла БСГ) аб'ядналіся і стварылі некалькі арганізацый беларускіх сацыял-дэмакратаў у Нарвскім, Ліцейным і Неўскім раёнах. Гэтыя арганізацыі цалкам прынялі праграму РСДРП (б), падтрымліваючы таксама і тактыку гэтай партыі»⁸.

Адзін з ідэёлагаў БСГ Ф. Турук у кнізе «Белорусское движение» зазначаў, што БСДРП першапачаткова «мела ў ліку членаў 500 чалавек, арганізаваных рабочых Петраграда (пунілаўцаў, абухоўцаў, фаб. «Треугольник» і інш.). Да Петраградскай арганізацыі большавікоў у хуткім часе далучылася і Гельсінгфорская арганізацыя БСГ, якая складалася з маракоеў (каля 200 членаў)»⁹. Левая плынь узмацнілася і ў іншых арганізацыях БСГ — Маскоўскай, Бабруйскай, Віцебскай.

Расстаноўка сіл у партыі паўплывала і на работу III з'езда БСГ, які праходзіў у Мінску 14–25 кастрычніка 1917 г. Прадстаўнікі левай плыні рэзка крытыкавалі згодніцкую палітыку ЦК БСГ ў адносінах да нацыяналістычных партый і Часовага ўрада, патрабавалі перагледзець тактыку Грамады. Узніклі разнагалоссі па аграрнаму, нацыянальнаму, рабочаму пунктам праграмы, а таксама па пытанню аб нацыянальных вайсковых фарміраваннях. Лідэры правага крыла па-ранейшаму падтрымлівалі палітыку правядзення вайны, а вырашэнне аграрнага і іншых сацыяльных пытанняў яны адкладвалі да склікання Усерасійскага ўстаноўчага сходу.

Палярнасць пазіцый прывяла да таго, што 18 кастрычніка з'езд перапыніў сваю работу і аднавіў яе толькі 25 кастрычніка. Гэта было яго апошняе пасаджэнне. Дэлегатам не ўдалося дасягнуць адзінства поглядаў па многіх пытаннях. «З'езд, — як адзначаў потым яго ўдзельнік А. Л. Бурбіс, — хаця і спрабаваў перагледзець праграму і тактыку, аднак жа ён выявіў выразна распаўсюджанне партыі»¹⁰. З'езд выбраў новы ЦК, у склад якога ўвайшлі 12 чалавек: А. Прушынскі, В. Адамовіч, П. Бадунова, С. Рак-Міхайлоўскі, А. Смоліч, Г. Мамонька, Я. Дыла, З. Жылуновіч, Я. Варонка, Б. Тарашкевіч, М. Шыла, М. Муха¹¹.

Лозунг свабоднага самавызначэння народаў аж да дзяржаўнага аддзялення, які быў абвешчаны пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Расіі, паставіў усе беларускія арганізацыі перад пытаннем афармлення нацыянальнага і дзяржаўнага самавызначэння Беларусі. БСГ на працягу ўсяго часу, пачынаючы з лютага 1917 г., прымала актыўны ўдзел у рабоце беларускіх нацыянальных органаў (Беларускім Нацыянальным Камітэце, Цэнтральнай Радзе беларускіх арганізацый і партый і інш.), а таксама ў падрыхтоўцы і правядзенні I Усебеларускага з'езда, які адкрыўся ў Мінску ў снежні 1917 г. На з'ездзе прысутнічалі 1872 дэлегаты, з якіх 1167 з правам рашаючага голасу. З'езд аднагалосна прыняў рэзалюцыю аб устанавленні «рэспубліканскага дэмакратычнага латву ў межах Беларускай зямлі з мэтаю аховы яе ад падзелу і адарвання ад Расійскай Федэратыўнай Рэспублікі» у форме «Усебеларускага Савета Сялянскіх, Салдатскіх і Рабочых Дэпутатаў»¹². Але ў ноч на 18 снежня ён быў разарваны салдатамі па загаду начальніка мінскага гарнізона. Прэзідыум і некаторыя дэлегаты з'езда былі арыштаваны.

У рэзалюцыі БСДРП адзначалася, што разгон I Усебеларускага з'езда з'яўляецца ў лепшым выпадку непаразуменнем. Партыя патрабавала, каб для расследавання абставін разгону і яго віноўнікаў была створана камісія з прадстаўнікоў БСДРП, ЦК РСДРП (б) і Наркамнаца. Заява аб гэтым была паддзена ў ЦК РСДРП (б)¹³.

Ва ўмовах нямецкай акупацыі (люты — снежань 1918 г.) нацыянальныя дэмакраты, якія разлічвалі стварыць незалежную Беларускаю дзяржаву, аказаліся палітычнымі банкрутамі. У гэтых абставінах узмацніўся працэс распаду дробнабуржуазных партый. Перш за ўсё ён ахапіў БСГ.

У лютым 1918 г. грамадаўцы, прыхільнікі неадкладнага стварэння беларускай дзяржавы, выступілі з ініцыятывай фарміравання ўрада ў выглядзе Народнага сакратарыята Беларусі, а затым прынялі ўдзел у абвешчэнні Беларускай Народнай Рэспублікі. Тым часам Петраградская і Маскоўская арганізацыі БСГ, адмежаваўшыся ад лініі ЦК, патрабавалі ўтварэння беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове і аб'явілі Народны сакратарыят самазванай установай¹⁴. У выніку абстрактнага супярэчнасцей па пытаннях аб адносінах да германскіх акупантаў, аб беларускай дзяржаўнасці і аб зямлі БСГ да лета 1918 г. распалася на Беларускаю сацыял-дэмакратычную партыю (А. Смоліч, Я. Лёсік, А. Прушынскі, І. і А. Луцкевічы), Беларускаю партыю сацыялістаў-рэвалюцыянераў (Ф. Грыб, П. Бадунова, І. Мамонька, М. Шыла і інш.) і Беларускаю партыю сацыялістаў-федэралістаў (Я. Варонка, П. Крычэўскі, К. Езавітаў і інш.). Выхадцы з левага крыла БСГ ўдзельнічалі ў рабоце Беларускага нацыянальнага камісарыята, некаторыя з іх уступілі ў беларускія секцыі РКП (б). У студзені 1919 г. З. Жылуновіч, А. Чарвякоў, Я. Дыла, Д. Чарнушэвіч і Ф. Шантыр увайшлі ў склад першага ўрада БССР. На пачатку 1919 г. ў Вільні непрацяглы час дзейнічала Левае фракцыя Беларускай сацыялістычнай грамады.

У разлажэнні БСГ выявілася агульная рыса, характэрная для ўсіх дробнабуржуазных партый: адсутнасць адзінства ў поглядах і дзеяннях паміж кіраўнікамі і радавымі членамі, наяўнасць шматлікіх плыняў і групавак, якія сапернічаюць паміж сабой. Усё гэта было адлюстраваннем неакрэсленага сацыяльнага складу партыі.

У той жа час трэба зазначыць, што БСГ заўсёды выступала за адраджэнне беларускай нацыі, развіццё яе мовы і культуры, за нацыянальную беларускую дэмакратычную дзяржаву, якая забяспечвала б роўныя правы ўсім яе грамадзянам, у тым ліку і нацыянальным меншасцям.

1. Революция и национальный вопрос: Документы и материалы по истории нац. вопроса в России и СССР. Февр. — окт. 1917 г. М., 1930. Т. 3. С. 26.

2. Жылуновіч Д. Люты — Кастрычнік у беларускім нацыянальным руху. Беларусь. Мн., 1924. С. 184.

3 Там жа. С. 185.

4 Вольная Беларусь. 1917. 24 чэрв.

- ⁵ Там жа. 20 чэрв.
- ⁶ Чаго хоча Беларускае сацыялістычная грамада: Праект праграмы. Мн., 1917. С. 3.
- ⁷ Там жа. С. 6.
- ⁸ Дзянінша. 1918. 1 сак.
- ⁹ Турук Ф. Белорусское движение. М., 1921. С. 42.
- ¹⁰ Вестн. Нар. Камісарыята асветы ССРБ. 1921. № 2. С. 7.
- ¹¹ Гл.: Луцкевіч А. За дваццаць пяць гадоў. Вільня, 1928. С. 41 і наст.
- ¹² Турук Ф. Белорусское движение. С. 105 і наст.
- ¹³ Гл.: Канчар Е. Из истории общенационального и революционного движения белорусов. М., 1918. Т. 2. С. 146.
- ¹⁴ Дзянінша. 1918. 19 сак.

І. А. ЛІТВІНОЎСКИ У ВЫТОКАЎ ЭЛЕКТРЫФІКАЦЫІ НАРОДНАЙ ГАСПАДАРКІ БЕЛАРУСІ

Прамысловасць і сельская гаспадарка Беларусі на пачатку 20-х гг., разбураныя войнамі і акупацыямі, маглі адрадіцца і пасляхова развівацца толькі пры дапамозе сучаснай тэхнікі, заснаванай на выкарыстанні электрычнай энергіі. Пашырэнне вытворчасці электрычнай энергіі ўжо ў гады аднаўлення перыяду дазволіла разгарнуць работы па электрыфікацыі прамысловых прадпрыемстваў. Створаная ў лютым 1922 г. Віцебская электратэхнічная кантора толькі на працягу гэтага года здзейсніла ўстаноўку электраабсталявання на абутковай, швейнай, валасапрадзільнай фабрыках, скурзаводзе № 11.

Арыентацыя часткі магутнасцей Ленінградскага электрабудаўнічага трэста (Элмаштрэст) з моцнай вытворчай базай на Беларусі дазволіла ўзняць электрыфікацыю фабрык і заводаў рэспублікі на новую ступень. Толькі ў адным Гомелі ім былі электрыфікаваны заводы «Пролетарый», «Двигатель революции», шчэцінная фабрыка, паліграфічнае прадпрыемства «Полеспечать», бойня і іншыя прадпрыемствы². 27 чэрвеня 1924 г. Элмаштрэст заключыў дагавор на ўстаноўку электраабсталявання на Рагачоўскім дрэвапрацоўчым заводзе. У той жа час трэстам устанаўліваліся электрарухавікі на Шклоўскай папяровай фабрыцы, удакладняліся магчымасці электрыфікацыі віцебскай ленапрадзільнай фабрыцы «Дзвіна», барысаўскіх прадпрыемстваў і г. д.³ Усяго на канцы 1924 г. у Гомельскае аддзяленне Элмаштрэста паступілі заказы на электрыфікацыю з Гомельскай губерні на 398.480,3 руб., з Мінскай акругі на 171.154,9, з Віцебскай акругі — на 22.006 руб.⁴

Намаганні, накіраваныя на паскарэнне электрыфікацыі прамысловасці, прывялі да таго, што ўжо да 1926 г. колькасць электрычных рухавікоў на фабрыках і заводах Беларусі ўзрасла амаль што ў тры разы ў параўнанні з 1913 г. (з 190 да 562 адзінак), а іх магутнасць — нават больш чым у тры разы (з 1940 да 5850 конскіх сіл). Прамысловасць стала галоўным спажыўцом усёй выпрацаванай у рэспубліцы электраэнергіі, выкарыстоўваючы звыш 60 % яе гадавой вытворчасці⁵.

Электрыфікацыя прамысловых прадпрыемстваў з'явілася часткай іх тэхнічнай перабудовы. На нарадзе працаўнікоў гаспадарчых і прафесійных аб'яднанняў (сакавік 1926 г.) была пастаўлена задача засяродзіць увагу на ўзняцці прадукцыйнасці працы шляхам удасканалення тэхнічнага абсталявання прадпрыемстваў, механізацыі і рацыяналізацыі вытворчасці.

У выніку хуткага ўкаранення на фабрыках і заводах значнай колькасці новага электраабсталявання, росту выкарыстання электрычнай энергіі павялічыўся каэфіцыент электрыфікацыі прамысловых прадпрыемстваў. Калі ў 1913 г. каэфіцыент электрыфікацыі беларускай прамысловасці не перавышаў 8 %, то ў 1925—1926 гг. ён дасягнуў 21,4 %⁶.

Асновай для шырокай электрыфікацыі прамысловасці стала ўзрастаючая вытворчасць электраэнергіі на рэканструяваных і новых электрастанцыях. Калі, напрыклад, да 1925—1926 гг. Гомельская ЦЭС прапавала амаль што выключна на асвятленне горада, то з сярэдзіны 1926 г. у сувязі з намечанымі ўводам на станцыі дадатковых энергетычных магутнасцей прамысловыя прадпрыемствы пачалі падрыхтоўку да пераходу на гарадскі электраток. Першымі ў 1926 г. былі падключаны да сетак электрастанцыі заводы «Пролетарый», «Двигатель революции», запалкавая фабрыка «Везувій», рыхтавалася падключэнне «Полеспечати», гарбарнага завода «Пролетарский путь» і іншых прадпрыемстваў. На працягу 1926—1928 гг. на электраток Гомельскай ЦЭС пераведзены буйнейшыя заводы горада, а да 1929 г. уся гомельская прамысловасць ужо атрымлівала электраэнергію ад цэнтральнай гарадской электрастанцыі⁷.

Такія ж з'явы назіраліся і ў іншых індустрыяльных гарадах БССР. Напрыклад, з пускам у 1925 г. першага турбагенератара на Мінскай электрастанцыі на шэрагу прадпрыемстваў горада, такіх як «Красная заря», «Пролетарый», «Белорусь»,